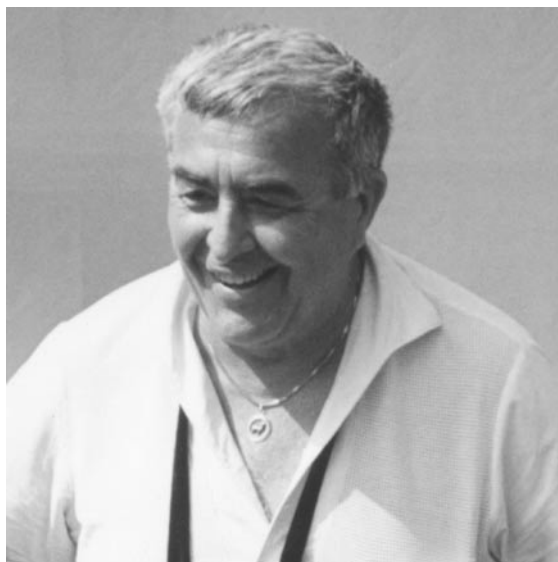

„Egyik oldalamon besütött a napfény, másik oldalamon kisütött a holdfény”

Beszélgetés Kallós Zoltánnal

Ha egyik-másik kolozsvári szerkesztőségben diákként összefutott az ember egy bakancsos, gyapjúszvetteres férfival, tömött tarisznyával az oldalán, biztos lehetett, hogy az örök vándor néprajzkutató, Kallós Zoltán épp gyűjtőútról érkezett. Holott abban az időben nem volt kockázatmentes a magyar, kivált a csángó folklór után kutakodni. Mégis sikerült megjelentetnie első, nagy visszhangot keltő munkáját, a *Bal-ladák könyvét*, amely azóta öt kiadást ért meg. Mintegy 14 ezer dallamával Kallós többet gyűjtött, mint elődei összesen. Érdemeiért a rendszerváltás után megkapta a Kossuth-díjat és a Corvin-láncot.

– Kallós Zoltán jó negyven esztendeje az erdélyi magyar folklórgyűjtés vezéregyénisége. Mi fordította a figyelmét a népdalok felé? Talán a választói szülői házból hozta magával, netán a kolozsvári zeneakadémián támadt kedve a gyűjtéshez?

– Annak idején a felekezeti iskolákban nagy divat volt a folklórgyűjtés. Magam 13 évesen fogtam hozzá, végigkérdeztem a rokonokat, barátokat. Összefogott és tovább sarkallt bennünket e tekintetben az Ifjú Erdély elnevezésű ifjúsági keresztény egyesület is. Folyamatosan gyűjtöttem miközben elvégeztem Kolozsvárott a tanítóképzőt, ugyanakkor böngésztem az iskolakönyvtár gazdag állományát, áttanulmányoztam az egész bibliográfiát, mindez nagy hatással volt rám. 1946-ban végeztem a tanítóképzőt, Magyarvistán tanítottam, s onnan bejártam a Kolozsvárott havonta rendezett néprajzi ülésekre. Egyik alkalommal az előadó Jagamas István, a neves folklorista volt, aki említette, hogy jártak ugyan Vistán, de semmit sem találtak. Bízattam, jöjjenek csak ki újra. A *Három árvától* kezdve bőven találtak folklóranyagot, aztán hívtak, menjek be a folklórintézetbe, s kiderült, cigány anyagot szeretnének gyűjteni, s az én cigánynyelv-tudásomra alapoztak, s arra, hogy kapcsolatot teremtek majd velük. A cigánytelep utcáján énekszót hallottunk, bementünk a házba, Jagamas jegyezgetni kezdett, én meg leírtam a szöveget, felvettük az anyagot. Ilyen gyűjtőmunka után felvételiztem az akadémia zenepedagógia szakára. Nekem bizony nehéz volt behozni a lemaradást, a többi diák ugyanis már zeneiskolát végzett, nekem viszont semmilyen zenei képzésem nem volt. Szerencsém volt nagy tudású tanárainnal: Márkus Albert volt a szolfézstanárom, Nagy István a kórusvezető, ő tartotta a kórusgyakorlatokat, ő különben már a tanítóképzőből ismert, Jagamas szintén. Elindultunk Bartók nyomdokain a bihari tájak-

ra gyűjteni, faluról falura, ahol csak ő megfordult. Egy belényesi szállodában laktunk, onnan jártunk ki, eközben megismerkedtünk Bartók hajdani román gyűjtőtársával, barátjával, a tanár Bosítával, akit épp e közös gyűjtés, kapcsolattartás miatt mellőztek. Egész a havas tetejéig, Budureanáig mentünk föl a kisvasúttal, velünk jött Szegő Júlia, a kolozsvári Bartók-könyv szerzője is. Így telt el az akadémia első éve. Most már alaposabb gyűjtésbe fogtam anyám falujában, Feketelakon s a szomszédfalvakban, aztán a Maros menti tájakon is.

– *Ezek teljesen szűz területek voltak még akkor?*

– Teljes mértékben. Ott még senki sem gyűjtött.

– *Milyen technikai felszereléssel dolgoztak, hiszen akkor még nem volt magnetofon?*

– Fonográffal, mint Bartók. Moldvában például, ahova Szabó Gyulával írószövetségi kiküldetésben mentünk, ezzel jártam a vidéket. Máskor hallás után jegyeztük le az éneket. Magnetofont később magától Kodálytól kaptam, amikor ráálltam a hangszeres zene gyűjtésére. Olyan anyagokat hoztunk, amelyeket soha nem hallottak, Bonchidáról, Palatkáról, Magyarorszátról, Ördögösfüzesről, Visáról... Visszatérve moldvai útjaimhoz, második alkalommal Jagamassal gyűjtöttünk egy kerek hónapig Moldvában, jó esetben szekérrel jártuk be a falvakat, Tecuci vidékét, akkor kevés helyre járt autóbusz.

– *Elzárt, elszigetelt helyiségek voltak ezek akkor...*

– Nehezen megközelíthetőek. Aztán Pusztinán, a színmagyar csángó faluban gyűjtöttünk. Időközben kizártak az akadémiáról...

– *Politikai okokból?*

– Ötvenben apámat kuláklistára tették, s emiatt. Azon az őszön bevonultam katonának, szerencsémre Romanba kerültem, az északi csángóföldre. Nem minden faluban tudtak magyarul, még az öregek sem, de akadt olyan település, ahol még beszélték a nyelvüket. Aztán apám egyik ismerősének közbenjárására a miniszterelnök Groza intézkedett, és visszavettek. Igen ám, csakhogy harmadéves koromban jött egy olyan rendelkezés, hogy akinek a szülei Kolozsvárott laknak, az nem jogosult az ösztöndíjra. Egyik rokonom műhelyében kezdtem dolgozni, s úgy döntöttem, hogy kiveszem az egyetemi irataimat, és elmegyek önként Moldvába tanítani. Kiderült, hogy mégis megadták az ösztöndíjat, holott azelőtt a kérvényemet visszautasították. A zeneszerzést oktató tanárom undokul viselkedett velem, megisméltette az évet, s ezek után megint elestem az ösztöndíjtól. Úgyhogy nagy küzdelmek árán végeztem el az akadémiát. Nekem az volt a fontos, hogy a folklórszakot befejezzem.

– *Ha jól értem, mindenáron tudományos képzettséget akart szerezni a gyűjtés megalapozására.*

– Meg kellett ismernem a tudományos megkülönböztető jegyeket, dialektus-területeket, módszereket. Én szerencsére nagyon sok dallamot ismertem, izgatott, nehogy elfelejtsen. 1946-ban, amikor elvégeztem a tanítóképzőt, tizenhatan jelentkeztünk önként Moldvába tanítani, de nem engedtek. Az akadémia után

Lakodalom Széken, 1971
Korniss Péter felvétele

viszont tanári állást kaptam Lészpeden, a legelőkelőbb moldvai, székelycsángó faluban. Moldvában akkor még vagy hetven magyar nyelvű négyelemis iskola volt, aztán egyik napról a másikra megszüntették őket. Kötelező módon beosztottak beiskolázni a gyerekeket egy román osztályba, de nem mentem. Tanúja voltam egy moldvai népszámlálásnak is, amikor is a románul nem tudó csángó-magyar családtagokat tudtukon kívül, automatikusan román nemzetiségűnek írták be. Én meg feltettem a cenzornak a kérdést, hogy maga szeret románul beszélni? Szereti a szokásait, vallását, hagyományát?

Igenlő válaszára kijelentettem, hogy én magyar létemre ugyanúgy elvárom, hogy tiszteljenek. Addig a pillanatig, amíg a jogaimat követelem, nem nevezhetnek nacionalistának. Ha viszont csúfot űzők a maga nyelvéből, már sovének nevezhet.

Bajom ugyan nem lett, de ment minden tovább az asszimilálás útján.

– *Eközben, gondolom, megszakítás nélkül gyűjtött tovább...*

– Alaposan felgyűlt az addig teljesen ismeretlen anyag, kiegészülve a mezősegi tájakéval. Köztük udvari énekekkel. Bonchidáról, Válaszútról például előkerült

Rákóczi ritkamagyarja, tánca vagy indulója, Székről a Rákóczi keservese. A magyar balladák tömörek, csattanósak, a románok ezzel szemben epikusak. A Báránka (Miorita) ballada a magyarban sokkal rövidebb, mint a román, s jóval hamarabb fölfedezték, mint Vasile Alecsandri, a románság nagy költője fölfedezte, irodalmiasította a románt 1860-ban. Petrás Ince János Lészpeden már 1843-ban lejegyezte a magyar változatot.

– *Ahogy gyűlt az anyaga, kibontakozott-e a szeme előtt, hogy a folklórnak van bizonyos időbeli rétegződése: ősi és későbbi dalok, műfajok?*

– Ismertem a régi és az új stílust, Bartók és Kodály már a kilencszázas évek elején megkülönböztette a régi és újabb magyar népdalokat. Az ősbibb anyag fennmaradásának az a magyarázata, hogy a gyerekeket mindig a nagyapák nevelték, tehát az új nemzedékek közvetlenül az öregektől vették át a hagyományt és nem a kenyerüket kereső szülőktől. Mindig volt köztük egy jó hangú vezérénekes: ezek a nótafák őrizték meg a legtöbb dalt, köztük ősidőkből valókat.

– *Maradt-e fenn népdal jóval a honfoglalás előtti korszakból, a sámáni időkből is?*

– Hogyne, bőséggel.

– *Munkája során foglalkozott-e történelmi tanulmányokkal, netán az őstörténettel? Teremtett-e kapcsolatot a folklór és a történelem között?*

– Nem foglalkoztam vele, mint ahogyan a mesékkel sem, de Vargyasnak kitűnő tanulmánya van erről, kivált a balladák vonatkozásában. Ami az ősiséget illeti, Moldvában például előfordul ilyen régi keletű szöveg, mint „egyik oldalamon besütött a napfény, másik oldalamon kisütött a holdfény”, ami a mongoloknál is föllelhető. A Mezőségen használatos „Isten lova”, „Öregisten”,

Otthon
Pataky Zsolt felvétele

„Jóatya”, „Kisboldogasszony”, „Nagyboldogasszony”, „Sarlós Boldogasszony”, „Gyümölcsoltó Boldogasszony” – mind-mind az ősidőkből maradt ránk, egyetlen nép sem használ ennek megfelelő kifejezéseket.

– Nyilván még a keleti Boldogasszony-kultusz, hitvilág szavait őrizzük.

– Azt-azt. Magam is közöltem egy tanulmányt *Ráolvasás a gyimesi és a moldvai csángók-nál* címen. Írtam benne egy olyan asszonyról, aki tudta előre, hogy kik mennek hozzá. Telepatikus úton történt a gyógyítás, s ezt magam is láttam. A vakbél például úgy nevezik, hogy „farkastályog”, s számtalan, hasonló ősi kifejezést használnak.

– Ezek szerint nem csak a folklórhagyomány maradt fenn, hanem az ősi gyógyítási módszerek is. Tulajdonképpen a sámánizmus nyomai ezek?

– Igen, ezek fennmaradtak. A moldvai és erdélyi néphit szerint minden háznak van egy házi kígyója. Aki meg eszik a fehér kígyó zsírából, ért az állatok nyelvén és féltáltos lesz, és képes meglátni a földbe ázott kincset. Az ősidőkből maradt fenn a kettős világkép a magyaroknál, miszerint a föld alatt még van egy világ. Erre utal a költői kép, hogy „A puszta tetején csikók nyeríteznek, anyám, édesanyám ne átkozz meg...”

– A honfoglalás után keletkezett folklóranyagok többnyire milyen nemhez, műfajhoz tartoznak?

– Mindenfélehez. Vannak régi klasszikus és vannak újabb balladák, francia eredetűek és így tovább... Fennmaradtak ősi munkadalok, altató- meg lakodalmi dalok. A zenéjük tiszta keleti pentatonon alapszik, szövegük is ősi. Egyik-másiknak van ujjur változata is. A szülőfalumban gyűjtött katonakísérő dallamról készített Jagamas egy tanulmányt, összehasonlította egy cseremisiz dallamváltozattal, ezek szerint legalább kétezer évre vezethető vissza.

– Elméletileg ön Bartók és Kodály gyűjtőmunkája nyomába szegődött? S nyilván ehhez Jagamas István is hozzájárult a magáét.

– Így van. Jagamas vezetett a bartóki útra. Máig összegyűlt, hatalmas anyagomat (mintegy 14 ezer dallamot) átadtam a budapesti Zeneakadémiának, mivel ott hon nem merem tartani. Most meg átvette a Hagyományok Háza. Többször leírták már, hogy több balladát gyűjtöttem, mint az előttem járók összesen.

– Foglalkozott-e összehasonlító folklórral?

Lányi György (Téka együttes) és Kallós Zoltán, Országos Táncháztalálkozó, 2000
T. Asztalos Zoltán felvétele

– Nem foglalkoztam. Hadd rágódjanak rajta majd az utódok. Fontosnak látom a fiatalok nevelését, támogatását ebben az irányban. Most, mikor megkaptam a Corvin-láncot, jelöltem egy ösztöndíjast, és abból a juttatásból kezdjük kérdezni az öreg nótafákat. Sajnos, rendre halnak meg. Elmentem Moldvába, Lészpedre, mire kiderült, hogy Erős Erzsi meghalt. Az ösztöndíjra a suceagi születésű Szél Gyulát jelöltem, aki Mádéfalván volt kultúrházigazgató, majd Kolozsváron elvégezte a zeneakadémiát, aztán a kolozsvári operánál dolgozott mint zenei szakértő, félnormával pedig a magyar művelődési osztályon, most meg az RMDSZ kulturális ügyeivel foglalkozik. Ő az ösztöndíját az 1992-ben általam létrehozott Kallós Zoltán Alapítvány választói „Kallós-kúriáján” végzett oktatói tanfolyamaira, ifjúsági képzésére, s az ottani archívum gondozására fordítja. Miután peres úton visszakaptam a családi házat, azzal a céllal tettem az alapítványt, hogy megpróbáljuk pótolni azt az úrt, amit az elmúlt évtizedek kreáltak az erdélyi magyar fiatalság néprajzi nevelésében. Az állami oktatási rendszerből máig csaknem teljesen hiányzó népművészeti ismeretek szakszerű népszerűsítésért vállalta magára az alapítvány, s hasonlóképpen az erdélyi népi hagyományok ápolását és nemzetközi terjesztését is következetesen végzi a maga szerény eszközeivel. Az ingatlant magam adományoztam az alapítványnak. A kúrián hoztuk létre és gyarapítottuk folyamatosan a Kallós-archívumot, amely 13 hangkazetta-sorozatot, három CD-t adott ki és sokszorosított. Újra megjelentette továbbá a *Balladák könyvét* egy eredeti felvételeket tartalmazó, nyolc hangkazettás melléklet kíséretével, napvilágot látott egy moldvai aszonymnak a monográfiája, anyám emlékére most készül a feketelaki anyag CD-je. Létrehoztuk, megnyitottuk a múzeumot is, melyben a tárgyi folklór több ezer darabját állítottuk ki. A Mezőségen ez az első múzeum, nemcsak az itteniek, hanem néprajzkutatók is látogatják.

Kallós Zoltán magyarszováti zenészekkel és Halmos Bélával

Kezdetben önerőből állítottuk helyre a romos állapotban viszákapott kúriát, de még mindig sok javítani való van. Egy idő óta rendszeresen kapunk támogatást az Illyés Alapítványtól, a Magyar Kulturális Örökség Minisztériumától, illetve az Oktatási Minisztériumtól, a Határon túli Magyarok Hivatalától.

– *Tudtommal nyári táborokat is szerveznek a fiatalok számára Válaszúton.*

– Nemzetközi táborainkon négy-ötszázan szoktak részt venni. Idén augusztus 10–17. között rendezzük a nagyobb szabású népzenei és néptánc-táborot, melyen a legrátermettebb tánc-, illetve zeneoktatók, adatközlők tanítanak, a népdaltanítást magam vállaltam. A táncosok, zenészek 19 helységről jönnek: magyarok, románok, cigányok Bonchidától Ördöngösfüzesig. Estéenként táncház lesz a Téka, a váradi Palló és a vajdasági Szökös táncénekesek muzsikálásával, továbbá ének- és legényesversenyt tartunk. Néprajzi előadások tartására neves budapesti szakértőket hívtunk meg: Borbély Jolánt, Halmos Bélát, Pávai Istvánt, Tímár Sándort. Megfizethető áron napi három étkezést, sátorozási lehetőséget biztosítunk, illetve pótdíj ellenében házaknál való elszállásolást.

Petrics Istvánné, Kallós Zoltán,
Bodza Klára, Gyurka Mihályné

– *Látom, hatalmas gyűjteményét a köznek szánta.*

– Én mindig mindenkinek átadtam, amit kért. Minek ültem volna rajta? A néprajzgyűjtés sosem lehet öncélú.

– *Hogyan látja pillanatnyilag a csángók ügyét?*

– Elégké kilátástalannak. Ma sem engedik a magyar nyelvű vallásgyakorlatot, azokat, akik próbálkoznak vele, megfenyegetik. Semmi sem történik az előrelépésért. S az emberek félnek; nemrég például két leánykát hazamenet megszólítottak, faggattak a rendőrök, csak azért, mert Székelyföldről jöttek. Ha jól emlékszem, Joseni községben fordult elő, hogy azoknak az asszonyoknak, akik jártak a csíksomlyói búcsún, meg kellett gyónniuk a helyi csángó katolikus papnak. Természetesen románul. Az egyik moldvai faluból meghívták a jászberényi csángó fesztiválra az egyik asszonykát énekelni. „Jaj, tanító bácsi – szabadkozott nekem – a pap megesketett, hogy többet nem énekelek magyarul.” Jöjjön csak ki, mondtam neki, az esperes feloldozza. Úgy is történt. Olvastam egy román cikket 1886-ból, mely szerint Moldvában olyan falvak találhatóak, ahol az asszonyok még jónapot sem tudnak köszönni románul. Azóta megfordult a helyzet, már csak három-négy faluban ismerik a magyar nyelvet.

– *Nem gondolja, hogy ha az évek távlatában Románia is az Európai Unióhoz fog tartozni, akkor ez garancia lesz a megmaradásukra? Akkor talán megszűnik az asszimilálás.*

– Az már késő lesz. Teljes gőzzel megy a románosítás. Szabófalván például húsz évvel ezelőtt csak magyar szót lehetett hallani az utcán, ma már egy mondatot sem, magyar gyerekek nem ismerik az anyanyelvüket. Nem csoda, hiszen sem az óvodában, sem az iskolában nem használhatják, nem tudnának előrehaladni.

Magam eljuttattam a Vatikánba egy dokumentumfilmet, amelyben sok szemzőből világították meg a csángó tragédiát, alaposan kikérdezték a régi tanítónt s egy csomó falusit, a küldeményre semmi válasz nem érkezett.

– *Milyen feladatot lát most maga előtt?*

– Legfőbb feladatom minél több publikálatlan zenei anyag kiadása, hisz ha felfordulok, senki sem igazodik el ebben a hatalmas gyűjteményben. Még a tanítványaim sem értenek úgy hozzá. Amíg erőt érzek magamban, ezt kell megvalósítanom.

Metz Katalin

Kallós Zoltán Alapítvány
Vászlút, Erdély